

УДК 347.77/.78:930.25(477)
<https://doi.org/10.15407/rksu.28.330>

Олександр Якович Гаранін,
кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
директор інституту,
Український науково-дослідний інститут архівної справи
та документознавства
(Київ, Україна)

ORCID: 0000-0003-3792-0006
e-mail: ogaranin_undiasd@ukr.net

Наталія Валеріївна Залеток,
кандидат історичних наук,
завідувач відділу архівознавства,
Український науково-дослідний інститут архівної справи
та документознавства
(Київ, Україна)

ORCID: 0000-0002-5319-3876
e-mail: nataliazaletok@gmail.com

СУЧАСНИЙ СТАН ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО АВТОРСЬКЕ ТА СУМІЖНІ ПРАВА В ДЕРЖАВНИХ АРХІВАХ УКРАЇНИ

Мета роботи. Дослідити сучасні реалії дотримання законодавства про авторське та суміжні права в державних архівах. **Методологія.** Під час збирання даних щодо практичного досвіду державних архівів з організації використання та доступу до документів, що є об'єктами авторського та суміжних прав, застосовано метод анкетування. Для аналізу нормативно-правової бази застосовано метод інтерпретації (тлумачення), спрямований на з'ясування змісту норми права з метою правильного її застосуван-

ня. Під час формулювання пропозицій щодо подальшого вдосконалення роботи державних архівів з об'єктами авторського та суміжних прав застосовано метод ретроспективного аналізу. **Наукова новизна.** Масштабне дослідження сучасного стану застосування законодавства про авторське та суміжні права у практичній діяльності державних архівів проводиться в Україні вперше. **Висновки.** Проаналізовано відповіді від 27 установ, з них 5 центральних архівів та 22 державні архіви областей, м. Києва.

З'ясовано, що у складі архівних фондів/колекцій зберігається широке коло документів, які, згідно із Законом України «Про авторське право і суміжні права», є об'єктами авторського права й суміжних прав. Показано, що наявна практика державних архівів щодо організації використання та доступу до документів, які є об'єктами інтелектуальної власності, не завжди відповідає чинному законодавству. Наприклад, деякі архіви повідомили про вільне використання «сирітських творів», хоча українське законодавство наразі такої норми не передбачає. Не всі установи в разі запиту на копіювання документів, що належать до об'єктів авторського права і суміжних прав і коли не йдеться про випадки вільного використання, вимагають від користувача надати дозвіл від пра-

власника на їхнє копіювання тощо. Автори констатують, що наразі державним архівам бракує комплексного методичного документа, який би охоплював основні проблемні питання щодо застосування законодавства про авторське та суміжні права у практичній діяльності державних архівів. Такий документ дав би змогу знизити ризик імовірного порушення чинного законодавства з боку архівів під час організації використання та доступу до документів, які є об'єктами авторського та суміжних прав.

Ключові слова: архів, документ, законодавство про авторське та суміжні права, доступ до архівних документів, користування архівними документами, дотримання авторських прав.

Актуальність теми дослідження. Захист авторського та суміжних прав є запорукою побудови прогресивного суспільства, яке постійно розвиває свій інтелектуальний потенціал. Умовою успішної і продуктивної роботи представників інтелектуальної еліти в Україні є захист результатів їхньої праці державою. Крім того, створення ефективної системи захисту прав інтелектуальної власності є однією з вимог інтеграції України до Європейського Союзу, де випадки порушення такого законодавства вдалося звести до мінімуму завдяки багатолітній ефективній роботі у цьому напрямі. Українські законотворці також приділяють чимало уваги проблемі дотримання авторського та суміжних прав – ще наприкінці 1993 р. було ухвалено Закон «Про авторське право і суміжні права» [1], який і донині, зазнавши необхідних змін, є основним у цій сфері. Водночас цей закон, на думку юристів-практиків, має й суттєві недоліки. Саме через це в 2020 р. було здійснено спробу запровадити

його нову редакцію, яка передбачала низку прогресивних змін, таких як вільне використання «сирітських творів» у випадку, якщо ретельні пошуки їхніх правовласників ознаменувалися невдачею [2]. Однак поки запропонований законопроект не ухвалено.

Особливо гостро стоїть питання захисту прав інтелектуальної власності в діяльності державних архівів, які зберігають документи, що містять ознаки об'єктів авторського права і суміжних прав, об'єктів права промислової власності, інших «нетрадиційних» об'єктів інтелектуальної власності. Адже в даному випадку необхідно віднайти баланс між дотриманням прав правовласників цих документів та користувачів, які звертаються із запитом про доступ до них, переслідуючи різні цілі – від освітньо-наукових до комерційних. У кожному окремому випадку рішення щодо надання доступу має ухвалюватись індивідуально і з повним дотриманням законодавчих приписів. Проте на практиці часто буває так, що ситуація є суперечливою, а українське законодавство не визначає шляхів її однозначного вирішення. Крім того, трапляються випадки невірною трактування тих чи інших положень законодавства з боку користувачів або архівістів, що призводить до непорозумінь.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідження проблем, пов'язаних із дотриманням законодавства про авторське та суміжні права в архівній сфері, у вітчизняній науці є поодинокими. Так, цьому питанню було присвячено відкриту дискусію «Проблемні питання дотримання авторського та суміжних прав у діяльності державних архівів» (2018), що відбулася в Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України. Захід організували Спілка архівістів України, Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України, Центральний державний архів громадських об'єднань України, Центральний державний кінофотофоноархів України імені Г. С. Пшеничного, Центральний державний науково-технічний архів України, Центральний державний електронний архів України, Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства (УНДІАСД). За результатами дискусії було оприлюднено резолюцію, де, серед іншого, Державній архівній службі України було рекомендовано ініціювати виконання фахівцями УНДІАСД науково-дослідної роботи (НДР) з робочою на-

звою «Методичні рекомендації з питань дотримання авторського права в архівних установах України в умовах цифровізації усіх процесів архівної справи», що, зрештою, і було зроблено [3]. У 2020 р. у межах виконання НДР побачив світ підготовлений Л. Приходько ґрунтовний огляд особливостей оцифрування об'єктів культурної спадщини відповідно до законодавства Європейського Союзу у сфері авторського права і суміжних прав [4, с. 104–131].

Питання дотримання авторських прав посідає непересічне місце в дослідженнях та науково-методичній діяльності зарубіжних архівістів. Приміром, тим чи іншим аспектам проблематики присвячено статті А. Кампен [5], А. Аріас-Коелло та Дж. Саймон-Мартіна [6]. У брошурі Національного архіву Великої Британії, виданій у 2020 р., розглянуто основні питання, які турбують архівістів та користувачів архівів. Орієнтований насамперед на відвідувачів, документ включає 10 основних секцій: «1. Що таке право інтелектуальної власності? 2. Що захищає право інтелектуальної власності? 3. Як довго зберігається право інтелектуальної власності? 4. Кому належить право інтелектуальної власності? 5. Які дії забороняє мені чинити право інтелектуальної власності, та як я можу отримати дозвіл на них? 6. Обмеження та винятки в законодавстві щодо прав інтелектуальної власності; 7. Що таке право інтелектуальної власності Британської Корони? 8. Суміжні права: немайнові права автора та право доступу до бази даних; 9. Тривалість права власності на твори – літературні, драматичні, музичні, художні твори (за винятком права інтелектуальної власності Британської Корони); 10. Тривалість права інтелектуальної власності Британської Корони – літературні, драматичні, музичні, художні твори» [7]. У кожній із цих секцій у доступній формі роз'яснено ті чи інші особливості британського законодавства щодо захисту авторського та суміжних прав. Крім того, в деяких архівах, приміром США, цілі розділи їхніх офіційних сайтів присвячені застосуванню норм законодавства, спрямованого на захист інтелектуальної власності, під час користування тими чи іншими видами документів [8].

Проблема дотримання авторського права розглядалася також фахівцями з дотичних до архівної справи галузей. Наприклад, у статті В. Кемпе акцентується увага на правовому врегулюванні відносин між

334 бібліотеками та суб'єктами інтелектуальної власності [9, с. 261–267]. Цікавим у контексті зазначеної взаємодії буде досвід інших країн, представлений у підручнику «Авторське право для бібліотекарів» [10]. У фокусі цього видання, перекладеного українською мовою у 2015 р., – низка питань, як-от огляд зарубіжного законодавства з питань захисту авторського права, його розвиток у контексті інформаційно-бібліотечної діяльності тощо.

Непересічне значення нині мають також проблеми, пов'язані з дотриманням авторського та суміжних прав в інтернеті, адже архівна справа також активно цифровізується в останні десятиліття, й очевидно, що цей процес триватиме і надалі. Проблеми захисту прав інтелектуальної власності в цифровому просторі присвячено статтю В. Дроб'язка [11, с. 66–81].

Як бачимо, нині в Україні спостерігається брак досліджень, спрямованих на вивчення вітчизняної практики державних архівів щодо організації роботи з документами, які є об'єктами інтелектуальної власності, так само як і розробок щодо її науково-методичного супроводу.

Мета статті – дослідити сучасні реалії дотримання законодавства про авторське та суміжні права в державних архівах.

Виклад основного матеріалу. Фахівцями Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства в межах виконання НДР «Дотримання авторських прав у діяльності архівних установ в умовах цифровізації» (2018–2021 рр.), номер державної реєстрації 0119U002118, у 2019 р. було проведене опитування центральних та обласних державних архівів з метою вивчення їхньої поточної практики щодо організації доступу користувачів до документів, які є об'єктами авторського та суміжних прав.

Для цього виконавці НДР уклали та надіслали анкету-опитувальник до всіх центральних та обласних архівів України. Відповідь надали 27 установ, з них 5 центральних архівів та 22 державні архіви областей, м. Києва: Центральний державний архів громадських об'єднань України; Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України; Центральний державний історичний архів України, м. Київ; Центральний державний кінофотофоноархів України імені Г. С. Пшенич-

ного; Центральний державний науково-технічний архів України; Державний архів Вінницької області; Державний архів Волинської області; Державний архів Дніпропетровської області; Державний архів Донецької області; Державний архів Житомирської області; Державний архів Запорізької області; Державний архів Івано-Франківської області; Державний архів Київської області; Державний архів Рівненської області; Державний архів Сумської області; Державний архів Тернопільської області; Державний архів Харківської області; Державний архів Херсонської області; Державний архів Хмельницької області; Державний архів Черкаської області; Державний архів міста Києва; Державний архів Полтавської області; Державний архів Чернігівської області; Державний архів Львівської області; Державний архів Кіровоградської області; Державний архів Луганської області; Державний архів Одеської області.

Анкета-опитувальник складалася з чотирьох основних блоків питань:

1 блок присвячено видам документів, що зберігаються в архіві та, згідно із Законом України «Про авторське право і суміжні права», можуть бути об'єктами авторського права й суміжних прав, їх фондоутворювачам; «сирітським творам»; нормативно-правовим актам, якими керується архів під час роботи з такими документами; проблемним ситуаціям, що виникають під час приймання документів, віднесених до об'єктів авторського права і суміжних прав, користування ними й організації доступу до них;

2 блок стосувався документів, що зберігаються в архівах та, згідно із законодавством України, містять ознаки таких об'єктів інтелектуальної власності, як об'єкти права промислової власності та «нетрадиційні» об'єкти інтелектуальної власності, їхнім видам, фондоутворювачам, нормативно-правовим актам, якими керується архів під час роботи з цими документами; проблемним ситуаціям, що виникають під час приймання цих документів, користування ними, організації доступу до них;

3 блок питань зосередився на проблемах, що виникають під час копіювання об'єктів авторського права і суміжних прав, об'єктів права промислової власності, інших «нетрадиційних» об'єктів інтелектуальної власності для створення страхового фонду і фонду користування,

копіювання для користувачів, забезпечення онлайн доступу, експонування на виставках, підготовки публікацій документів, організації інформаційних заходів із використанням цифрових технологій;

4 блок питань стосувався наявності чи відсутності внутрішньоархівних методичних документів щодо роботи з документами, які містять ознаки об'єктів авторського права і суміжних прав, об'єктів права промислової власності, інших «нетрадиційних» об'єктів інтелектуальної власності.

Із 27 установ розгорнуті відповіді на більш як 2 питання анкети-запитальника надали 20. З них одна повідомила, що наразі не має на зберіганні документів, що містять ознаки об'єктів інтелектуальної власності, однак потенційно в майбутньому до неї мають бути передані на зберігання документи відповідного характеру. Із 7 архівів, які не надали відповідей на анкету, 6 повідомили про відсутність у них документів, які є об'єктами авторського права й суміжних прав, 1 – що на зберіганні перебуває незначна кількість таких документів і що його практика в цьому питанні надто незначна, щоб брати участь в анкетуванні. Отож нижче буде подано аналіз відповідей 20 архівів, з них 3 центральних і 17 обласних.

За результатами опитування було з'ясовано, що у складі архівних фондів/колекцій зберігається широке коло документів, які, згідно із Законом України «Про авторське право і суміжні права», є об'єктами авторського права й суміжних прав: наукові, архітектурні, картографічні твори; комп'ютерні програми; бази даних; аерокосмофотокарти, аерокосмофотоплани, аерокосмофотосхеми, їх похідна продукція; цифрові карти та плани (цифрові моделі місцевості), картографічне програмне забезпечення, картографічний вміст глобусів, рельєфні плани та карти, похідні пластичні твори; рекламна картографічна продукція, схеми, ескізи, ілюстрації, що стосуються географії, топографії, картографії, архітектури тощо; фотографічні твори; драматичні, музично-драматичні твори; музичні твори з текстом і без тексту (пісні, опери, мюзикли, увертюри, кантати тощо); твори образотворчого мистецтва (картини, малюнки, гравюри, літографії, твори художнього, в тому числі сценічного, дизайну, скульптури тощо); літературні твори; художні твори; твори ужит-

кового мистецтва; складені твори (збірники творів, збірники обробок, фольклору, енциклопедії, антології, які є результатом творчої праці за добром, координацією або впорядкуванням змісту без порушення авторських прав на твори, що входять до них як складові частини); частини творів, що мають самостійне значення; похідні твори; службові твори; об'єкти суміжних прав: виконання (подання за згодою суб'єктів авторського права творів шляхом декламації, гри, співу, танцю та іншим способом як безпосередньо {у живому виконанні}, так і за допомогою будь-яких технічних засобів, пристроїв і процесів), фонограма, відеограма, програма (передача) організації мовлення.

Десять архівів повідомили, що у складі їхніх фондів/колекцій не зберігаються документи, які, згідно із законодавством України, містять ознаки таких об'єктів інтелектуальної власності: 1) об'єктів права промислової власності (патенти на винаходи, корисні моделі, промислові зразки); правових засобів індивідуалізації учасників цивільного обороту товарів і послуг (комерційне {фірмове} найменування, торговельна марка {знак для товарів і послуг}, географічне зазначення); 2) «нетрадиційних» об'єктів інтелектуальної власності (наукове відкриття, раціоналізаторська пропозиція, комерційна таємниця, селекційні досягнення {сорт рослин, порода тварин}, компонування інтегральної мікросхеми). Дев'ять установ зберігають ті чи інші види зазначених об'єктів. Один архів заявив, що не може надати такої інформації, оскільки окремо не досліджував документи, які в ньому зберігаються, на предмет наявності відповідних документів.

Під час приймання документів, які є об'єктами авторського та суміжних прав, а також організації доступу до них та їх використання архіви керуються Цивільним та Господарським кодексами України, Законами України «Про Національний архівний фонд та архівні установи», «Про авторське право і суміжні права», «Про видавничу справу», «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», «Про кінематографію», «Про обов'язковий примірник документів», «Про охорону культурної спадщини України», «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних», «Про телебачення і радіомовлення», постановою Кабінету

Міністрів України «Про порядок доставляння обов'язкових примірників документів», «Порядком державного обліку документів Національного архівного фонду», «Порядком користування документами Національного архівного фонду, що належать державі, територіальним громадам», «Порядком передавання кіно-, відео-, фото-, фонодокументів на постійне зберігання» та іншими нормативно-правовими актами.

Серед юридичних/фізичних осіб-джерел комплектування архіву – архітектори, письменники, композитори, співаки, музиканти, художники, актори, кіномитці, фотохудожники, дизайнери, кореспонденти, представники різних галузей науки, науково-дослідні інститути, дослідні станції, заклади вищої освіти, позашкільні навчальні заклади, творчі спілки, творчі колективи, редакції газет та журналів, видавництва, кіностудії, театри, цирку, підприємства і заводи тощо.

Відповідаючи на питання про основні проблеми, що виникають під час приймання, організації доступу й користування документами, які були віднесені до об'єктів авторського права і суміжних прав, переважна більшість архівів (17 із 20) повідомили, що з жодними проблемами поки ще не стикалися.

Три центральні архіви повідомили про виникнення певних труднощів, які прямо чи опосередковано стосуються досліджуваної проблеми. Так, один з архівів надав інформацію, що стикався з тенденцією до присвоєння окремими інституціями та фізичними особами надбань, які були виконані ними у співпраці з іншими установами, службових творів, або творів, які, відповідно до законодавства, належать державі. Подібні випадки перешкоджають якісному проведенню експертизи цінності документів, яку здійснюють члени експертних комісій, сформованих із фахівців цих же інституцій, для внесення їх до складу Національного архівного фонду та подальшого передавання на зберігання до державного архіву. Також непоодинокими є випадки, коли організації надсилають листи про відстрочення передавання документів до державного архіву.

Наступний архів повідомив про певні труднощі з отриманням від користувачів підтвердження щодо використання документів саме з метою освіти, навчання та приватного дослідження. Крім того, суттєвим недоліком законодавства є відсутність чітких критеріїв щодо фрагментар-

ного копіювання документів, а також їх використання за умови відсутності спадкоємців та осіб, які отримали у спадок та оформили авторське право.

Третій повідомив про суттєвий дисбаланс між правом авторів і суспільними інтересами в українському законодавстві та неузгодженість у нормах чинного законодавства. Наприклад, унаслідок передавання Державною службою кінематографії на баланс Державного підприємства «Національна кіностудія художніх фільмів ім. О. Довженка» великої кількості нематеріальних активів у вигляді кінофільмів, створених за рахунок державних коштів на кіностудіях України в період з 1953 по 1991 рр., власниками майнових прав на ці аудіовізуальні твори є Міністерство культури України та Державне підприємство «Національна кіностудія художніх фільмів ім. О. Довженка». Користувачі, які виявили бажання використовувати аудіовізуальний твір, створений за радянських часів, повинні отримати дозвіл Міністерства культури України. Проте, відповідно до листа Державного підприємства «Укркінохроніка» від 21.08.18, згадана вище кіностудія повідомляє, що вона є єдиним правовласником кінофільмів, створених працівниками студії в період з 1932 р. по сьогоднішній день.

Вісім архівів (40 % опитаних) повідомили, що не визначають умов доступу і користування документами, віднесеними до об'єктів авторського права і суміжних прав, на стадії комплектування або під час їх приймання до архіву. Натомість дванадцять установ (60 % опитаних) у тій чи іншій формі фіксують такі умови, зокрема шість архівів укладають різні форми договорів із правовласниками, які передбачають визначення умов подальшого використання документів, що передаються на зберігання до архіву. З них три установи уклали з такою метою тільки договори дарування. Два архіви організовують доступ до документів, захищених законодавством про авторське та суміжні права, на підставі заяв фондоутворювачів, в яких вони можуть обмежити доступ до них. Одна установа повідомила, що під час приймання документів особового походження обговорює питання користування ними з правовласниками і вносить відповідну інформацію до історичної довідки до фонду та передмови до опису(-ів) справ, однак не укладає письмових договорів. На

наш погляд, відсутність практики укладання договорів ускладнює подальшу роботу з документами. У зв'язку з цим архівам рекомендовано фіксувати умови подальшого використання документів, які є об'єктами авторського та суміжних прав, під час їх приймання-передавання до установи в договорі з особою, що має виключне право на них (якщо особа надала документальне підтвердження майнового права власності на об'єкт авторського та суміжних прав). Якщо ці умови не будуть спеціально обумовлені в договорі, то подальше використання в архівах документів, що перебувають під захистом Закону «Про авторське і суміжні права», до завершення строку чинності виключного права на них може здійснюватися тільки в межах передбачених законодавством випадків вільного використання. Для здійснення інших форм і видів використання в кожному конкретному випадку необхідно буде отримувати письмовий дозвіл від правовласника.

Щодо випадків, коли документи, що є об'єктом авторського права або суміжних прав, приймалися до архіву не від їх безпосереднього автора/створювача, одна установа повідомила, що перевіряла наявність виключного права на цей твір у громадян або установи, які передають документи на зберігання до архіву; дев'ять архівів повідомили, що в них не виникало ситуацій, коли документи передавалися не від їх безпосереднього автора/створювача, а тому вони не мають подібної практики; ще десять архівів не перевіряли наявності виключного права на твір, зокрема через те, що в багатьох випадках перевірити це неможливо, оскільки автори таких документів давно померли, а передавачі документів є колекціонерами або науковцями. Загалом же у вищеописаній ситуації ми рекомендуємо по можливості перевіряти наявність виключного права на твір, адже лише особа, що його має, може надавати дозвіл на ті чи інші форми використання твору.

У 17 архівів ніколи не виникало проблем щодо визначення умов доступу до фондів, колекцій, окремих документів, віднесених до об'єктів авторського права і суміжних прав та користування ними. Водночас два центральні архіви повідомили, що в них тією чи іншою мірою виникали певні труднощі з фондами діячів літератури і мистецтва (письменники, архітектори, композитори, співаки, музиканти, художники, ак-

тори, режисери, кіномитці, фотохудожники, дизайнери, науковці), а також Національних творчих спілок та Національних творчих колективів, редакцій газет та журналів, видавництв, кіностудій, цирків тощо, кіно-, фото-, фонодокументів. Один обласний архів зазначив, що мав певні труднощі, пов'язані з формою надання дозволу на ознайомлення з документами одного з особових фондів. Звертаємо увагу, що останній має бути письмовим і чітко визначати, до яких саме документів допущено користувача.

У 17 з 20 архівів в облікових документах не фіксуються відомості про належність окремих фондів/колекцій/документів до об'єктів авторського права, про обмеження доступу до них і не ведеться жодних реєстрів таких документів, оскільки це не передбачено нормативно-правовими та методичними документами, зокрема Правилами роботи архівних установ України, затвердженими наказом Міністерства юстиції України 08.04.2013 р. № 656/5, зареєстрованими в Міністерстві юстиції України 10 квітня 2013 р. за № 584/23116. Натомість у трьох архівах ця інформація фіксується в різних документах: у передмові до опису та історичній довідці до фонду, у книзі обліку документів, доступ до яких обмежено їхніми власниками, журналі обліку документів з особливими умовами доступу. На наш погляд, зазначення подібних відомостей суттєво полегшує роботу архівістів, заощаджує їхній час і дає змогу запобігти порушенню законодавства про авторське та суміжні права. У зв'язку з цим, наразі рекомендуємо архівам із власної ініціативи вносити таку інформацію до облікових документів та удоступнити її для користувачів у довідковому апараті. Також очевидною є необхідність внесення змін до Правил роботи архівних установ України з метою офіційного зобов'язання архівів фіксувати цю інформацію.

Відповідаючи на питання про те, яким чином розв'язуються проблеми доступу і користування «сирітськими документами» (документи, які охороняються авторським правом, але їх авторів ідентифікувати неможливо), 11 архівів повідомили, що жодних проблем не виникало; 6 зазначили, що не зберігають таких документів; 1 архів сповістив, що проблеми, пов'язані з доступом та використанням таких документів, вирішуються на загальних підставах з урахуванням фізичного стану документа,

часу його створення та особи фондоздавача; ще 2 установи заявили, що в них такі документи перебувають у вільному доступі. Проблема «сирітських творів» є нагальною в архівній сфері. Нині, відповідно до чинного законодавства, внаслідок неможливості встановити правовласника, архівна установа не має права оцифрувати і надавати доступ до таких творів широкому колу осіб. Як уже було згадано вище, у 2020 р. було здійснено спробу запровадити вільне використання таких творів у разі, якщо пошуки їхніх правовласників не дали результату [2]. Однак законопроект поки ще не дістав підтримки. У зв'язку із зазначеним практика деяких архівів, які повідомили про вільний доступ чи доступ на загальних підставах до «сирітських творів», є неприпустимою і може спричинити суттєві проблеми із законом.

У ситуації, коли користувачеві потрібно для вирішення питань інтелектуальної/творчої діяльності здійснити копіювання документів, що відносяться до об'єктів авторського права і суміжних прав, 6 архівів повідомили про те, що за певних обставин вимагають дозвіл на їхнє копіювання, отриманий безпосередньо від власника виключних прав на ці документи, зокрема в разі, якщо не йдеться про випадки вільного використання таких документів (наприклад, з освітньою або науковою метою); 5 дозволу не вимагають; 4 заявили, що випадків подібних запитів користувачів не зафіксовано; 5 не надали інформації. У цьому контексті варто вкотре наголосити, що в Україні законодавчо закріплені обмеження на використання архівних документів, які є об'єктами авторського та суміжних прав. Через це будь-яке відтворення архівних документів, щодо яких діє авторське право, до закінчення терміну дії виключних прав на твори можливе лише за наявності згоди автора або іншого власника авторських прав, якщо не йдеться про випадки вільного використання. Відтворенням вважається виготовлення одного або більшої кількості примірників твору, відеограми, фонограми в будь-якій матеріальній формі, а також їхній запис для тимчасового чи постійного зберігання в електронній (у тому числі цифровій), оптичній або іншій формі, яку може зчитувати комп'ютер [1]. Законодавчі обмеження щодо копіювання об'єктів інтелектуальної власності втрачають чинність лише після набуття ними статусу суспільного надбання. Архіви не можуть надава-

ти дозвіл користувачам на самостійне копіювання архівних документів, що перебувають під захистом законодавства про авторське та суміжні права, до отримання відповідного письмового дозволу правовласника. Також важливо передбачити наявність технічних і технологічних засобів захисту від копіювання примірників творів в електронній формі (або копій примірників творів в електронній формі), наданих користувачам на комп'ютерах, встановлених у читальному залі. У зв'язку з цим ситуації, коли архіви не вимагають від користувачів письмового дозволу від правовласника (виняток – випадки вільного використання), є прямим порушенням законодавства.

Усі 20 архівних установ повідомили, що претензій від осіб, які є авторами документів, про порушення їхніх авторських чи суміжних прав до них ніколи не надходило. Водночас, на наш погляд, це не означає, що такі звернення неможливі в майбутньому. Адже, як було продемонстровано вище, в деяких архівах мають місце випадки неналежного трактування норм чинного законодавства, що має наслідком його порушення.

Усі опитані установи заявили про те, що не розробляли методичних документів щодо роботи з документами, які є об'єктами авторського та суміжних прав.

Наукова новизна. Масштабне дослідження сучасного стану застосування законодавства про авторське та суміжні права у практичній діяльності державних архівів проводиться в Україні вперше.

Висновки. Таким чином, було проаналізовано відповіді від 27 установ – 5 центральних архівів та 22 державних архівів областей, м. Києва. З них відповіді на більш як 2 питання анкети-запитальника надали 20 установ. Аналіз їхніх відповідей становить основу даної статті. Під час дослідження було з'ясовано, що у складі архівних фондів/колекцій зберігається широкий комплекс документів, які, згідно із Законом України «Про авторське право і суміжні права», є об'єктами авторського права й суміжних прав, права промислової власності, інших «нетрадиційних» об'єктів інтелектуальної власності. Наразі певні проблемні ситуації, пов'язані з організацією доступу до таких об'єктів, виникали тільки в декількох з опитаних архівів, переважна ж їх більшість поки з подібними проблемами не стикалася. Водночас це не є гарантією їхнього

уникнення в майбутньому, адже було зафіксовано недостатню обізнаність деяких архівів з нормами чинного законодавства. Наприклад, деякі з них повідомили про вільне використання «сирітських творів», хоча українське законодавство наразі такої норми не передбачає. Не всі установи в разі запиту на копіювання документів, що належать до об'єктів авторського права і суміжних прав і коли не йдеться про випадки вільного використання, вимагають від користувача надати дозвіл від правовласника на їхнє копіювання тощо.

Також сучасна архівна практика далеко не завжди передбачає укладення письмових договорів із правовласниками з подальшим прописуванням умов, за якими можливе надання доступу до документів, захищених законодавством про авторське та суміжні права, хоча це могло б суттєво спростити роботу архівістів і запобігти можливим збиткам у разі розгляду суперечливих ситуацій у суді. Так, 40 % опитаних установ жодних договорів не укладають. А з 60 % архівів, які намагаються обумовити такі важливі питання, не всі роблять це у прийнятній формі, яка має юридичну силу. Приміром, одна установа робить це у формі усних домовленостей, які практично неможливо довести в суді.

Констатуємо, що наразі державним архівам бракує комплексного методичного документа, який би охоплював основні проблемні питання щодо застосування законодавства про авторське та суміжні права у практичній діяльності державних архівів. Такий документ дав би змогу знизити ризики імовірного порушення чинного законодавства з боку архівів під час організації доступу до документів, які є об'єктами авторського та суміжних прав.

Список використаної літератури

1. Закон України «Про авторське право і суміжні права». URL: <https://bit.ly/34LzgeF> (дата звернення: 31.05.2021)
2. Проект Закону України «Про авторське право і суміжні права». URL: <https://bit.ly/2NKCj1v> (дата звернення: 31.05.2021)
3. Проект резолюції відкритої дискусії «Проблемні питання дотримання авторських та суміжних прав у діяльності державних архівів». URL: <https://bit.ly/3vGcxFF> (дата звернення: 31.05.2021)

4. Приходько Л. Ф. Оцифрування об'єктів культурної спадщини за нормативно-правовими документами Європейського Союзу у сфері авторського права і суміжних прав // Архіви України. 2020. № 1. С. 104–131. <https://doi.org/10.47315/archives2020.322.104>
5. Kampen A. Copyright issues in Archives // Dalhousie Journal of Interdisciplinary Management. 2016. Vol. 12. <https://doi.org/10.5931/djim.v12i1.6170>
6. Arias-Coello A., Simon-Martin J. Copyright Literacy in Spanish Libraries, Archives and Museums // “Information Literacy in the Workplace”: Conference: 5th European Conference on Information Literacy (ECIL) Location: Saint Malo, France. 2017. Vol. 81, pp. 286–293. https://doi.org/10.1007/978-3-319-74334-9_30
7. Copyright and related rights. The National Archives (UK). 2020. URL: <https://bit.ly/3c7BJ73> (date of reference: 31.05.2021)
8. An Introduction for Users of Archives and Manuscript Collections. URL: <https://bit.ly/3vEKJbo> (date of reference: 31.05.2021)
9. Кемпе В. Ю. Проблеми дотримання авторського права в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського // Таврійський вісник освіти. 2015. № 4. С. 261–267.
10. Авторське право для бібліотекарів : підручник / пер. з англ. О. Васильєва. Київ : IMM «ФРАКСИМ», 2015. 196 с.
11. Дроб'язко В. С. Актуальні проблеми авторського права і суміжних прав у цифровому середовищі // Теорія і практика інтелектуальної власності. 2010. № 5. С. 66–81.

Oleksandr Garanin,

*Candidate of Historical Sciences (Ph. D. in History), Senior Researcher,
Director of Institute,
Ukrainian Research Institute of Archival Affairs and Records Keeping
(Kyiv, Ukraine)*

ORCID: 0000-0003-3792-0006

e-mail: ogaranin_undiasd@ukr.net

Nataliya Zaliatok,

*Candidate of Historical Sciences (Ph. D. in History),
Head of the Department for Archival Studies,
Ukrainian Research Institute of Archival Affairs and Records Keeping
(Kyiv, Ukraine)*

ORCID: 0000-0002-5319-3876

e-mail: nataliazalietok@gmail.com

Current state of practical implementation of copyright and related rights legislation in state archives of Ukraine

The goal of the research. To investigate the current state of copyright and related rights compliance in the state archives. **Methodology.** A questionnaire method was used to collect data on the practical experience of the state archives in organizing the use of and access to documents that are the objects of copyright and related rights. To analyse the legal framework, a method of interpretation was used, which aimed at clarifying the content of the rule of law in order to properly apply it. When formulating proposals for further improvement of the work of the state archives with objects of copyright and related rights, the method of retrospective analysis was used. **Scientific novelty.** A large-scale study of the current state of application of copyright and related rights legislation in the practice of the state archives was conducted in Ukraine for the first time. **Conclusions.** Responses from 27 institutions, including 5 central archives and 22 state archives of regions, Kyiv, were analysed. It was found that the archives' fonds/collections contain a wide range of documents, which, according to the Law of Ukraine "On Copyright and Related Rights", are the objects of copyright and related rights. It was shown that the current practice of the state archives on the organization of use of the documents that are the objects of copyright and related rights, and access to them does not always comply with current legislation. For example, some archives reported the free use of "orphan works", despite the fact that Ukrainian law does not currently provide for such a possibility. Not all institutions, in the case of a request for copying documents that are the objects of copyright and related rights, with exception for the cases of free use, require the user to give permission from the right holder to copy them, etc. The authors note that currently the state archives lack a comprehensive methodological document that would cover the main issues of application of copyright and related rights in the practice of the state archives. Such a document would reduce the risk of possible violations of law by archives when organizing the use of documents that are the objects of copyright and related rights, and access to them.

Key words: archive, document, legislation on copyright and related rights, access to archival documents, use of archival documents, copyright compliance.

*Стаття підготовлена 7 вересня 2021 року;
подана до друку 14 вересня 2021 року.*